

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ІМ. В.М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ

В. Ф. ПОГОРІЛКО, В.Л. ФЕДОРЕНКО

**РЕФЕРЕНДУМИ В УКРАЇНІ:
історія та сучасність**

*За загальною редакцією
академіка НАН України
Ю.С. Шемшученка*

Київ
2000

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ

УДК 342
ББК X 805.3
П 43

В.Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко

Референдуми в Україні: історія та сучасність: Монографія. — К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. — 248 с.

ISBN 966-7791-00-9

У книзі розкрито сутність референдуму як форми безпосередньої демократії. Наведено короткий нарис історії референдумів, описано особливості їхнього проведення в різних країнах. Подано докладну характеристику всеукраїнського референдуму як інституту конституційного права, а також місцевих референдумів. Окремий розділ присвячено проведенню всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року.

Для науковців, державних службовців, викладачів та студентів вищих закладів освіти, усіх, хто цікавиться проблемами державного будівництва.

ББК X 805.3

ISBN 966-7791-00-9

© В.Ф. Погорілко,
В.Л. Федоренко, 2000

ПЕРЕДМОВА

Становлення громадянського суспільства в Україні та розбудова Української демократичної правової держави передбачають перетворення українського народу з об'єкта державного управління на пріоритетний суб'єкт владарювання. У зв'язку з цим перед українським суспільством та державою постало завдання всебічного розвитку і вдосконалення всіх форм народовладдя, насамперед передбачених Конституцією. Особлива увага має надаватися розвитку тих форм демократії, за допомогою яких український народ може самостійно вирішувати найважливіші проблеми суспільного та державного життя.

Конституція України в ст. 69 визначає пріоритетними формами демократії вибори і референдуми. Вибори передбачають делегування народного суверенітету представницькому органу, референдуми дають змогу українському народу безпосередньо, через вільне голосування приймати важливі імперативні рішення. На всеукраїнський референдум можуть виноситися окремі положення Конституції, найважливіші законопроекти (закони) та інші питання загальнодержавного значення.

Всеукраїнський референдум є порівняно новою формою прямого народовладдя в Україні. До 1991 р. всеукраїнські референдуми на терені України не проводилися, хоча можливість проведення загальнодержавного референдуму передбачалася конституціями УРСР 1937 і 1978 років.

У зарубіжних країнах практика проведення референдумів налічує кілька століть. Започатковані в XV ст. у Швейцарії, референдуми спочатку на місцевому, а згодом на загальнонаціональному рівні почали проводитись і в інших країнах, поступово перетворившись на один з найхарактерніших інститутів сучасного демократичного суспільства.

Наукові дослідження референдуму як суспільного та правового явища відомі вже у XIX — початку XX ст.

У колишньому СРСР перші загальнотеоретичні дослідження референдумів з'явилися в 30-х роках XX ст. Визнаючи внесок радянських вчених у вивчення цієї проблеми, слід відзначити, що їх праці здебільшого обмежувалися тлумаченнями відповідних норм радянських конституцій або аналізом досвіду проведення референдумів у зарубіжних країнах. Схоластичний характер їхніх досліджень був зумовлений відсутністю практики проведення референдумів у СРСР.

Перший всеукраїнський референдум відбувся 1 грудня 1991 р. Він відіграв доленосну роль у становленні України як незалежної держави, підтвердив легітимність та надав найвищої юридичної сили прийнятому Верховною Радою Української РСР Акту проголошення незалежності України. Цей референдум довів реальну спроможність українського народу самостійно вирішувати найважливіші питання суспільного і державного життя.

Всеукраїнський референдум дістав правове закріплення спочатку в Законі України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., а згодом у Конституції України 1996 р., але не увійшов у повсякденне політичне життя України, а залишився разовою історичною подією. Спроби провести всеукраїнський референдум в 1992, 1993, 1996 та 1998 роках виявилися марними.

Однією з причин такої ситуації є малодослідженість правової природи всеукраїнського референдуму. В Україні поки що відсутня цілісна концепція всеукраїнського референдуму. До того ж Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., який відіграв свого часу важливу суспільну роль, застарів і не відповідає чинній Конституції. Досвід проведення всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. та ініціювання проведення всеукраїнських референдумів 1992, 1993, 1996, 1998 та 1999 років не дістав належного наукового аналізу і залишається незагаленим. Нині питання проведення всеукраїнського референдуму знову набуває актуальності в зв'язку з призначенням його проведення за народною ініціативою 16 квітня 2000 р.

Пропонована монографія є спробою дослідження теоретичних та практичних проблем проведення референдумів в Україні та створення цілісної концепції всеукраїнського референдуму як однієї з найважливіших форм безпосередньої демократії в Україні. Це сприятиме вдосконаленню законодавства про всеукраїнський референдум і приведенню його у відповідність із чинною Конституцією на основі узагальнення досвіду проведення або спроб проведення всеукраїнських референдумів, виявленню позитивних і негативних тенденцій у розвитку цього інституту в Україні.

Передмова	4
Розділ 1. Короткий нарис історії референдумів	7
1.1. Передумови виникнення референдумів.....	7
1.2. Основні етапи становлення і розвитку референдумів.....	19
Розділ 2. Референдум в системі форм безпосередньої демократії	33
2.1. Поняття референдуму.....	33
2.2. Види референдумів.....	41
2.3. Референдуми та інші форми безпосередньої демократії.....	48
Розділ 3. Всеукраїнський референдум як інститут конституційного права	65
3.1. Законодавче регулювання всеукраїнського референдуму.....	65
3.2. Учасники всеукраїнського референдуму та їх конституційно-правовий статус.....	80
3.3. Предмет всеукраїнського референдуму.....	95
Розділ 4. Порядок проведення всеукраїнського референдуму	124
4.1. Основні стадії організації та проведення всеукраїнського референдуму.....	124
4.2. Гарантії всеукраїнського референдуму.....	140
Розділ 5. Всеукраїнський референдум 16 квітня 2000 року	150
Розділ 6. Місцеві референдуми в Україні	161
6.1. Поняття і види місцевих референдумів.....	162
6.2. Основні засади організації і проведення місцевих референдумів.....	165
6.3. Стадії місцевих референдумів.....	167
Післямова	180
Додатки	184